

ЯКОВЕНКО Роман Валерійович
кандидат економічних наук,
ТЕРТІЛОВА Ольга Сергіївна
студентка 2-го курсу ФОФ,
стац., гр. ФК-11

ЗАЙНЯТІСТЬ І БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА

У статті розлого викладені теоретичні та прикладні питання, що характеризують сучасний стан ринку праці України, визначають його передумови та перспективи розвитку.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний ринок праці характеризується незворотними еволюційними зрушеннями, які змінюють зміст поняття „зайнятість”, „безробіття”, „ефективна зайнятість” тощо. Причому традиційні проблеми безробіття в Україні не зникають, а навпаки посилюються, а до них ще додаються сучасні проблеми, що супроводжують об’єктивну світову та суб’єктивну українську економічну кризу.

Подальша інтеграція України в систему світового поділу праці та міграційних потоків додає ще один блок ускладнень, які є надзвичайно актуальними за наших конкретних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безробіття, зайнятість та ринок праці є одними з фундаментальних проблем економіки, тому існує безліч наукових праць стосовно цієї проблематики. Наведемо прізвища лише декількох вітчизняних авторів: Д. Богиня, А. Колот, Е. Лібанова, О. Грішнова, І. Петрова, В. Мандибура, Т. Решитько, Н. Борецька, О. Бородіна, П. Буряк, О. Горенко, В. Гришкін, О. Д’яконенко, Р. Яковенко та багато інших. Проте нерозв’язання визначених проблем, навіть за умови наявності такої кількості дослідників як на рівні макроекономіки, так і на рівні регіонів, сформувала потребу нового погляду на цю проблему, яка „обросла” новими аспектами та деталями.

Метою статті є системний багатофакторний аналіз проблеми безробіття в сучасних умовах функціонування економіки України.

Виклад основного матеріалу. Безробіття – це соціально–економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти роботу, стає відносно надлишковою, поповнюючи резервну армію праці.

Безробіття в ринковій економіці – це стан ринку робочої сили за умов, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї. Воно має циклічний характер.

Згідно з міжнародними стандартами, розробленими Міжнародною організацією праці (МОП), населення можна поділити на три категорії:

1) зайняті – це ті люди, які виконують будь–яку оплачувану роботу, а також ті, що мають роботу, але тимчасово не працюють через хворобу, страйк чи відпустку. До цієї категорії належать також ті, хто зайнятий неповний робочий день;

2) безробітні – ті особи, які хочуть і можуть працювати, але не мають робочого місця, активно шукають роботу або чекають, щоб повернутися на попереднє місце роботи. У світі, за даними ООН, налічується майже 900 млн. безробітних (тобто приблизно кожний третій працездатний не має роботи), а їх чисельність щорічно зростає на 80–90 млн. осіб.

Зайняті і безробітні становлять робочу силу або економічно активне населення в даний момент часу.

3) особи поза робочою силою, або економічно неактивне населення – це перш за все люди у віці до 16 років, а також ті, хто перебуває в спеціалізованих установах; до цієї категорії належать і особи, що вибули зі складу робочої сили, – дорослі, які потенційно мають можливість працювати, але не працюють і не шукають роботу (навчаються, перебувають на пенсії, надто хворі, щоб працювати, або просто не шукають роботу) [6, с. 247].

У Законі України „Про зайнятість населення” безробітними вважаються працездатні громадяни у працездатному віці, які через незалежні від них обставини не мають заробітку і трудового доходу, зареєстровані у державній службі зайнятості як особи, що шукають роботу. Вони здатні до праці, готові працювати, але не мають належної роботи, яка відповідає їх професійній підготовці, стажу, досвіду та ін.

До зайнятого населення, згідно з цим законом, в Україні відносять громадян, які проживають на її території на законних підставах:

- працівники, що працюють за наймом на всіх підприємствах незалежно від форм власності і господарювання;

- громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою (підприємці, фермери, особи, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю, особи творчої праці, тощо);

- обрані, назначені на оплачувані посади в органи державної влади, управління або в громадські організації;

- громадяни, які проходять службу у збройних силах, внутрішніх військах, органах національної безпеки і внутрішніх справ;

- особи, що проходять професійну підготовку з відривом від виробництва;

- працюючі громадяни держав, які тимчасово знаходяться в Україні і виконують функції не пов'язані з забезпеченням діяльності посольств і місій [10, с. 170].

Безробітними за класифікацією Міжнародної організації праці є особи, зареєстровані на біржі праці, які активно шукають роботу. Тимчасово звільнені й ті, хто має намір приступити до роботи протягом 30 днів, вважаються безробітними, якщо вони не виконують вимоги щодо активних пошуків роботи.

Явище безробіття тісно пов'язане з таким поняттям як зайнятість.

Зайнятість населення – це суспільно корисна діяльність громадян працездатного віку, яка приносить їм дохід, що забезпечує розширене відтворення робочої сили.

Зайнятість розглядають з двох боків. Зайнятість як економічна категорія – це сукупність економічних, правових, соціальних, національних відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатного населення робочими місцями та його участю у суспільно корисній діяльності, що приносить дохід.

Зайнятість як економічна проблема – співвідношення між кількістю працездатного населення і кількістю зайнятих, яке характеризує рівень використання трудових ресурсів суспільства та ситуацію на ринку робочої сили.

Розрізняють два основні види зайнятості: повну та ефективну.

Повна зайнятість – зайнятість, що передбачає надання суспільством усьому працездатному населенню можливості займатися суспільно корисною працею, на основі якої здійснюються індивідуальне (в межах сім'ї) та колективне (за участю фірм, компаній, держави) відтворення робочої сили і задоволення усіх потреб.

Повна зайнятість означає використання усіх придатних до цього трудових ресурсів. Вона найбільшою мірою відповідає соціальній природі людини, а в Україні гарантується Конституцією.

Ефективна зайнятість – зайнятість, яка здійснюється до вимог основного економічного закону, інтенсивного типу відтворення та критеріїв економічної доцільності й соціальної результативності, зорієнтована на скорочення ручної, непрестижної, важкої праці.

Така зайнятість передбачає природний рівень безробіття.

Загальний рівень трудових ресурсів (R) складається з двох груп населення: працюючих (L) та безробітних (F):

$$R = L + F$$

Зайнятість населення реалізується через конкретні форми включення трудових ресурсів в економічну систему. Серед них найбільш поширені такі: наймана праця за трудовою угодою (в державному секторі, на об'єктах орендованої, колективної чи приватної власності); особиста праця власника (чи співвласника) засобів виробництва; особиста праця на орендованих засобах виробництва тощо.

Усе це зумовлює існування неповної зайнятості, тобто зайнятості частини трудових ресурсів у суспільному виробництві.

Існують такі теорії щодо суті та причин безробіття. Англійський економіст Т. Мальтус здійснив першу спробу з'ясувати сутність і причини безробіття. Теорія Мальтуса пояснює його надто швидким зростанням населення, яке випереджає збільшення кількості засобів до існування. У своїй праці „Досвід про закон народонаселення” він доводить, що людство на планеті розмножується в геометричній, а виробництво засобів існування зростає в арифметичній прогресії. Тому, з часом, певна частина людей залишається без засобів існування, тобто стає абсолютно надлишковою, що передбачає необхідність регулювання їх кількості.

Вчений стверджував, що таке явище як безробіття властиве всім епохам. Причину цього він вбачав у вічному біологічному законі, властивому всім живим істотам, – розмножуватися швидше, ніж збільшується кількість необхідних засобів до існування. Ця теорія з певними змінами і до нашого часу має прихильників.

Технологічна теорія безробіття, яка виникла у середині 50-х рр., вбачала причину у прогресі техніки, технічних змінах у виробництві, особливо раптових.

Монетаристи причиною безробіття вважали інфляцію. Проте це досить обмежений погляд на природу безробіття.

Найпоширенішою в наш час є кейнсіанська теорія безробіття. Згідно з нею причиною безробіття є недостатній сукупний попит на товари. Це зумовлено схильністю людей до заощадження і недостатніми стимулами до інвестицій. Держава, підвищуючи доходи або знижуючи податки, може збільшити в економіці суспільний попит, що зумовить зростання попиту на робочу силу, а це, в свою чергу, знизить рівень безробіття. Кейнсіанці вважали безробіття закономірним явищем для капіталізму епохи вільної конкуренції. Він також вказував на те, що сучасній державі слід боротися з цим негативним явищем.

Англійський економіст Артур Пігу причину безробіття вбачав у недосконалій конкуренції, яка діє на ринку праці і веде до завищення ринку праці. Він стверджував, що всезагальне скорочення грошової заробітної плати стимулює зайнятість. Проте і в умовах досконалої конкуренції на ринку праці безробіття також існувало.

Ще одна концепція безробіття (класичний підхід) не вбачає у безробітті серйозної економічної проблеми, оскільки причиною його вважає надто високу заробітну плату, а в умовах вільного ринку такий стан довго зберігатися не може. Дієвим заходом проти безробіття вважається зниження заробітної плати до рівня економічної рівноваги.

Марксистська теорія трактує безробіття як закономірність розвитку капіталістичного способу виробництва, в першу чергу, законів конкурентної боротьби, що змушують капіталістів збільшувати інвестиції, удосконалювати техніку. Це призводить до зростання витрат на засоби виробництва порівняно з витратами на робочу силу. Так збільшується органічна будова капіталу і зростає безробіття. Це явище пов'язане також з циклічним розвитком економіки, з процесом нагромадження капіталу і має назву всезагального закону капіталістичного нагромадження. Нагромадження капіталу завжди супроводжується НТП. І поступово, з розвитком технічного прогресу, відносна потреба в робочій силі зменшується, додатковий капітал, утворений в процесі нагромадження, притягує все менше робітників порівняно зі своєю величиною.

З іншого боку, старий капітал, який періодично відтворюється в новій технічній будові, відштовхує все більше робітників, що раніше були ним зайняті. Це неодмінно веде до виникнення надлишку робочої сили, порівняно

з капіталом, що застосовується. Цей надлишок і утворює, так звану, промислову резервну армію праці, тобто безробіття.

Утворення й зростання промислової резервної армії праці є специфічним законом народонаселення ринкової економіки, основаної на приватній власності на засоби виробництва. Суть його полягає в тому, що робітники, створюючи додаткову вартість, створюють тим самим джерело нагромадження капіталу. К. Маркс вважав, що утворення і зростання резервної армії праці є характерною рисою економіки, яка ґрунтується на капіталістичній власності.

Найлогічнішою з наведених теорій є та, що пояснює головну причину безробіття всезагальним законом капіталістичного нагромадження та законом народонаселення, оскільки причини безробіття в цих законах пояснюються двома сторонами суспільного виробництва.

Щодо теорії Мальтуса, то „надлишок” працездатного населення є відносним, тобто, воно є надлишком лише по відношенню до потреб самозростання капіталу. Там, де суспільне виробництво підпорядковане не потребам капіталу, а працює на благо людей, там не існує „надлишку” робочої сили і зникає таке соціальне явище.

Технологічна ж теорія безробіття обмежується тим, що прогрес техніки зумовлює більший попит на засоби виробництва, ніж на робочу силу. Проте такого пояснення недостатньо. Тому воно доповнюється особливостями з боку суспільної форми – умовами конкурентної боротьби, особливостями капіталістичного нагромадження, за якого безробіття необхідне. Безробіття є важливим чинником тиску щодо зниження заробітної плати працюючих.

Безробіття зумовлене комплексом різних причин, основними з яких є:

- структурні зміни в економіці;
- нерівномірність розвитку продуктивних сил у народному господарстві загалом і в окремих його регіонах;
- постійний прогрес техніки, особливо розгортання НТР;
- демографічні зміни в чисельності та складі робочої сили;
- недостатня мобільність робочої сили;
- обмеженість попиту на товари і послуги;
- негнучкість системи відносних цін і ставок заробітної плати і викривлення в ній, пов'язані з грошовою експансією держави і подальшою інфляцією тощо.

Різні макроекономічні аспекти явища безробіття відмічені у його двох трактуваннях: неокласичному та кейнсіанському.

За класичною теорією безробіття викликане надто високою заробітною платою.

За кейнсіанською теорією безробіття виникає через недостатній сукупний попит.

Сукупний попит у суспільстві визначає обсяг виробництва, а таким чином і попит на робочу силу. Прихильники кейнсіанської теорії вважають,

що знижуючи заробітну плату, можна стимулювати значне підвищення зайнятості. Засобом від безробіття вважається підвищення державних витрат чи зниження податків, що зумовлює збільшення сукупного попиту, а отже, і збільшення попиту на робочу силу [2, с. 285].

Період, протягом якого спад економічної активності супроводжується інфляцією називається стагфляцією [2, с. 289].

На сьогоднішній день економісти вважають, що в розвинутій ринковій економіці безробіття зумовлене трьома основними причинами:

- 1) пошуком роботи;
- 2) негнучкістю заробітної плати;
- 3) недостатнім сукупним попитом.

Безробіття характеризується таким показником як рівень безробіття. Проблема рівня безробіття викликає особливий інтерес. Останнім часом повну зайнятість визначають як зайнятість, за якої оплачувану роботу мають менше ніж 100% працездатного населення. Іншими словами, при повній зайнятості рівень безробіття дорівнює сумі фрикційного і структурного безробіття.

В умовах повної зайнятості фактичне безробіття дорівнює природному безробіттю.

Рівень зайнятості визначається як частка від ділення кількості зайнятих до чисельності населення у віці від 16 років і старше.

Рівень фактичного безробіття (u) обчислюється як частка офіційно зареєстрованих безробітних (F) до загального числа людей, які можуть і бажають працювати (R):

$$u = \frac{F}{R} \cdot 100\%$$

Недоліком цього показника, з одного боку, є те, що часткова зайнятість, а також невключення до нього тих, хто втратив надію на отримання роботи, знижує фактичний рівень. Це, зокрема, стосується сучасної України, де майже кожен другий робітник працює неповний робочий день, знаходиться у вимушеній відпустці, але офіційно не зареєстрований у службі зайнятості як безробітний. З іншого боку, приховування інформації про зайнятість у тіньовій економіці завищує показник рівня безробіття.

У ринковій економіці обов'язково існує оптимальний резерв робочої сили і підтримується природна норма безробіття (u^*), при якій досягається довготривала рівновага за умов, коли темп інфляції дорівнює очікуваному темпу зростання цін; цей показник відповідає потенційному ВВП і за умов повної зайнятості дорівнює сумі рівнів фрикційного та структурного безробіття [2, с. 273].

В економічній теорії поняття норми природного безробіття вперше ввели у 1968 році М. Фрідмен та Е. Фелпс незалежно один від одного.

Норма природного безробіття (u^*) характеризує найкращий для економіки резерв робочої сили, спроможний швидко здійснювати міжгалузеві та міжрегіональні переміщення залежно від попиту на робочу силу і потреб виробництва.

Для визначення норми природного безробіття використовують середню величину фактичного безробіття у довгостроковому періоді. За умов повної зайнятості фактичне безробіття дорівнює природному.

Деякі економісти вважають, що термін „природний” не доцільно вживати для характеристики певного рівня безробіття, для цього краще вживати поняття „соціальний рівень безробіття”, оскільки основною причиною його існування є тип соціально-економічної системи. В макроекономічній літературі також використовують термін NAIRU (Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment), котрий зосереджує увагу на тому, що рівень природного безробіття відповідає стану макроекономічної рівноваги, при якому фактична інфляція дорівнює очікуваній [6, с. 249].

Вважається, що перевищення безробіття природного рівня спричиняє певну втрату ВВП. На фактичний рівень безробіття впливають кон'юнктурні коливання економіки.

Закон Оукена: в ситуації, коли фактичний рівень безробіття перевищує природний рівень на 1%, відставання фактичного ВВП від потенційного його обсягу становить 2,5%.

Американський економіст Оукен виявив стійкий зв'язок між величиною кон'юнктурного безробіття та кон'юнктурним розривом:

$$\gamma(u - u^*) = \frac{(Y_F - Y)}{Y_F} \cdot 100\%,$$

де u – фактичний рівень безробіття;

u^* – рівень природного безробіття;

γ – параметр Оукена;

Y_F – національний дохід в умовах повної зайнятості;

Y – фактичний рівень національного доходу;

$(u - u^*)$ – рівень кон'юнктурного безробіття;

$(Y_F - Y)$ – кон'юнктурний розрив.

Наявність кон'юнктурного безробіття свідчить про неповне використання виробничих можливостей країни.

Втрати економіки, зумовлені кон'юнктурним розривом, вищі, ніж відхилення фактичної зайнятості від умов повної зайнятості з таких причин:

- не всі безробітні реєструються на біржі праці;
- не всі зайняті в умовах високого рівня безробіття працюють повний робочий день, тиждень тощо;
- знижується середня продуктивність праці через приховане безробіття в умовах економічної кризи.

Величина параметра Оукена (γ) залежить не лише від технології виробництва, але і від поведінки економічних суб'єктів на ринку праці.

Закон Оукена може бути використаний у таких випадках:

- при розрахунках впливу на безробіття темпів зростання виробництва на даний момент часу;
- для розрахунку того, як програми економічного зростання вплинуть на безробіття. Якщо країна знаходиться у глибокому спаді, скільки необхідно років, щоб прийти до рівня безробіття при повній зайнятості;
- для визначення необхідного зростання з метою зменшення норми безробіття на 1%;
- для оцінки втрат в реальному ВВП через безробіття.

Ситуація на ринку праці України характеризується позитивними тенденціями щодо зростання зайнятості та скорочення безробіття населення. За даними вибіркового обстеження населення з питань економічної активності чисельність зайнятого населення віком 15–70 років за перше півріччя 2012 року становила 22000,9 тис. осіб (у відповідному періоді минулого 2011 року – 22058,2 тис. осіб).

Чисельність безробітних порівняно з відповідним періодом минулого року скоротилася на 100,2 тис. осіб та становила 1710,3 тис. осіб (I півріччя 2012 року).

Таблиця 1

Рівень безробіття та зайнятості в Україні

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	I півріччя 2011	I півріччя 2012
	<i>(у середньому за період)</i>												
Економічно активне населення, (тис. осіб)	22 426,5	22 231,9	22 171,3	22 202,4	22 280,8	22 245,4	22 322,3	22 397,4	22 150,3	22 051,6	22 056,9	22 058,2	2200 0,9
<i>Рівень економічної активності населення, (%)</i>	62,3	61,9	61,8	62,0	62,2	62,2	62,6	63,3	63,3	63,7	64,7	64,3	64,6
Населення, зайняте економічною діяльністю, (тис. осіб)	19 971,5	20 091,2	20 163,3	20 295,7	20 680,0	20 730,4	20 904,7	20 972,3	20 191,5	20 266,0	20 324,2	20 247,7	2029 0,6
<i>Рівень зайнятості населення, (%)</i>	55,4	56,0	56,2	56,7	57,7	57,9	58,7	59,3	57,7	58,5	59,2	59,0	59,6
Безробітне населення (за методологією МОП), (тис. осіб)	2 455,0	2 140,7	2 008,0	1 906,7	1 600,8	1 515,0	1 417,6	1 425,1	1 958,8	1 785,6	1 732,7	1 810,5	1710, 3
<i>Рівень безробіття населення (за методологією МОП), (%)</i>	10,9	9,6	9,1	8,6	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,1	7,9	8,2	7,8
Економічно неактивне населення, (тис. осіб)	13 595,6	13 667,5	13 687,6	13 622,9	13 559,7	13 542,1	13 312,0	12 971,1	12 823,0	12 575,5	12 265,5	12 264,2	1206 5,9

Рівень безробіття, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), склав 10,9% (2001 рік) економічно активного населення проти 7,8% за I півріччя 2012 року.

Суттєво скоротився рівень безробіття серед мешканців сільської місцевості (на 2,7%) та склав 5,5% економічно активного населення у віці 15–70 років, серед міського населення – скоротився з 8,7% до 7,6% [12].

Показники рівня безробіття за методологією МОП вищі, ніж рівень зареєстрованого безробіття (табл. 1).

Порівняно з 2001 роком в Україні у 2011 році дещо знизився рівень безробіття та кількість безробітних по країні загалом.

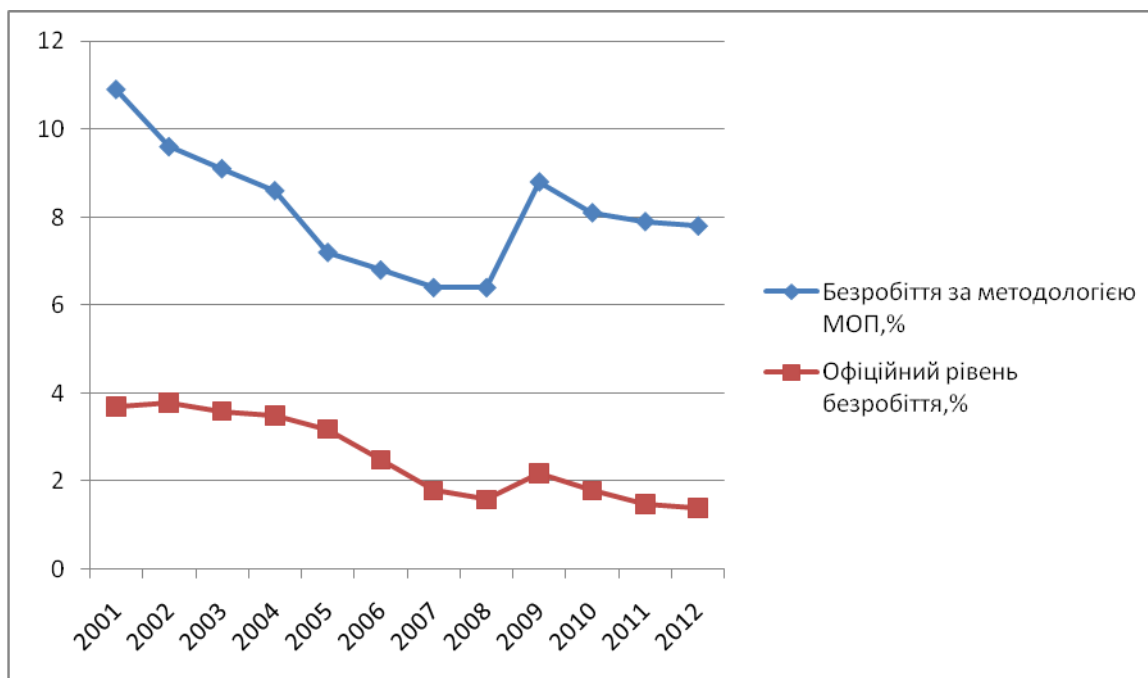

Рис. 1. Рівень зареєстрованого офіційного рівня безробіття та безробіття за методологією МОП (%) в період 2001–2012 роки.

Щодо зайнятості, то починаючи з 2001 року в Україні спостерігається позитивна тенденція зростання зайнятості населення. Темпи цього зростання поступово пришвидшуються (рис 2).

В умовах переходу до сталого економічного розвитку державне регулювання ринку праці проводиться з метою збалансування попиту і пропозиції робочої сили, зменшення рівня безробіття, досягнення продуктивної зайнятості населення, забезпечення соціального захисту громадян від безробіття, дотримання основних прав громадян.

Ці заходи сприяють стабілізації ситуації на ринку праці. Так, відбулося зростання чисельності економічно активного населення до 22000,9 тис. осіб у I півріччі 2012 р. (за даними обстеження домогосподарств з питань економічної активності населення за методологією Міжнародної організації праці). Майже на 352,7 тис. осіб проти 2001 р. зросла чисельність зайнятого населення економічною діяльністю і становить 20324,2 тис. осіб. (табл. 1).

Крім того, чисельність зайнятих у цілому по країні за I півріччя 2012 р. зросла на 0,3% порівняно з відповідним періодом минулого року та становить 22000,9 осіб. Зростання було обумовлене збільшенням числа працюючих у приватному секторі економіки, де приріст зайнятих складав 15,3% (рис. 2).

При цьому чисельність найманих працівників підприємств, установ, організацій державної та колективної форм власності зменшилася відповідно на 5,7% та 1,9%.

Рис 2. Економічна активність населення за 2001–2012 рр.

Проаналізувавши ситуацію в Україні за останні 10 років за офіційними даними, можна відмітити поступову тенденцію до зниження рівня безробіття починаючи з 2002 року та росту економічної активності населення починаючи з 2004 року.

Безробіття може мати двоякі суперечливі наслідки: як благо і як втрати.

Безробіття призводить до таких негативних соціально–економічних наслідків:

- відповідно до закону Оукена відбувається відставання фактичного рівня обсягу ВВП порівняно з тим обсягом, якого б суспільство могло досягти за умов повної зайнятості;
- відбувається нерівномірний розподіл втрат від безробіття серед різних соціальних верств населення;
- під час кон'юнктурного безробіття втрачається кваліфікація робітників, що може згодом зумовити значне зниження заробітної плати чи нові звільнення;
- безробіття призводить до погіршення фізичного і психологічного стану робітників, підвищується рівень їх захворювань тощо;
- безробіття веде до прямого занепаду раніше досягнутого рівня життя. Допомога по безробіттю завжди менша від заробітної плати, має тимчасовий характер;

– зростання безробіття знижує купівельний та інвестиційний попит, скорочує обсяг заощаджень у населення, веде до спаду виробництва, скорочує пропозицію;

– незайнята робоча сила означає недовикористання економічного потенціалу суспільства, прямі економічні втрати, які є наслідком природного і фактичного безробіття (і відповідно зайнятості);

– безробіття призводить до громадського і політичного безладдя.

Безробіття завдає державі значних економічних збитків. Згідно з оцінками експертів, збільшення безробіття на 1% призводить до втрати близько 2% обсягів річної продукції. Головна проблема від безробіття – не випущена продукція. Чим вищий рівень безробіття, тим значнішим буде відставання ВВП.

Безробіття як благо:

– безробіття – це резерв незайнятої робочої сили, який можна задіяти при розширенні виробництва чи при структурних перебудовах;

– наявність безробіття обмежує агресію профспілок, їх вимоги до підвищення заробітної плати і тим самим посилює стимули до підприємництва;

– страх втратити роботу і стати безробітним – найкращий організатор дисципліни.

Ринок праці в сфері зайнятості не може бути саморегульованою системою. Більш повна і ефективна зайнятість досягається завдяки її державному регулюванню.

Існують різноманітні методи боротьби з безробіттям. Часто вони впливають з тієї концепції, якої ті або інші сучасні економісти дотримуються при поясненні причин безробіття.

Так, прихильники теорії Мальтуса вважають, що засобами усунення безробіття можуть бути тільки війни, епідемії, свідоме обмеження народжуваності та ін. Прихильники класичної теорії ринку праці – зниження заробітної плати.

На думку кейнсіанців, ліквідувати безробіття в короткостроковому періоді можна за рахунок збільшення інвестицій держави на розширення громадських робіт; у довгостроковому періоді – за допомогою державних замовлень приватному сектору, стимулюючи інвестиційний попит, при цьому особливе значення надається зниженню позичкового відсотка, встановлення гнучкої грошової політики. Монетаристи ж дещо по-іншому розглядали цю проблему і пропонували такі методи боротьби з безробіттям: суворо контрольоване зростання грошового обігу, жорстка грошова і стабільна фіскальна політика, бюджетна рівновага.

Боротися з безробіттям, на думку прихильників технологічної теорії, слід шляхом обмеження, сповільнення технологічного прогресу.

На даний час у період трансформації економічної системи в нашої країні склалася така ситуація, коли традиційні методи подолання безробіття малоефективні чи неефективні взагалі. Розглянемо традиційні заходи для вирішення проблеми безробіття:

1. Створення нових робочих місць паралельно з уже існуючими.
2. Розширення сфери послуг. Через значне падіння рівня життя попит на послуги скорочується. Ростуть лише послуги державного сектора, що є негативним явищем.

3. Дотації на створення робочих місць, пільги при найманні, допомога малому і середньому бізнесу.

4. Перенавчання або підвищення кваліфікації кадрів. Ці заходи допомагають, коли одні галузі вгасають, а інші розвиваються, тобто при структурній перебудові господарства. Зараз же триває спад в усіх галузях, що обумовлений суспільною кризою.

5. Інвестиційні фонди міністерств і відомств.

Для зменшення рівня безробіття держава може застосовувати різні заходи.

Різноманіття форм безробіття робить задачу її скорочення надзвичайно складною. Оскільки єдиного способу боротьби з безробіттям не існує, в будь-якій країні для рішення цієї проблеми доводиться використовувати різні методи, заходи як на рівні держави, так і на рівні підприємств.

Уряди розвинутих країн намагаються знизити природну норму безробіття шляхом зменшення масштабів фрикційного та структурного безробіття. Державні служби зайнятості поширюють інформацію про вільні робочі місця, щоб полегшити пошук роботи тим, хто її потребує. Державні програми з професійної перепідготовки сприяють переходу працівників із депресивних галузей економіки в прогресивні. Для пом'якшення економічних наслідків безробіття в розвинутих країнах використовують страхування на випадок безробіття.

У країнах, що розвиваються, одним з найважливіших напрямів державної політики щодо скорочення безробіття є стимулювання зниження народжуваності. Ще одним важливим напрямом скорочення безробіття у „третьому світі” є проведення державної політики, яка стимулює використання трудомістких технологій, що передбачають залучення великої кількості робочої сили. Скорочення безробіття в країнах, що розвиваються, можна досягти, нарощуючи виробництво в сільському господарстві та дрібній промисловості [8, с. 315].

Рівень фрикційного безробіття може бути знижений за рахунок:

1) поліпшення інформаційного забезпечення ринку праці. В усіх країнах цю функцію виконують організації по працевлаштуванню (біржі праці). Вони збирають у роботодавців інформацію про існуючі вакансії і повідомляють її безробітним;

2) усунення факторів, що знижують мобільність робочої сили. Для цього необхідно насамперед:

а) створення розвинутого ринку житла;

б) збільшення масштабів житлового будівництва;

в) скасування адміністративних перешкод для переїзду з одного населеного пункту в інший.

Скороченню структурного безробіття найбільше сприяють програми професійного перенавчання і перекваліфікації. Такого роду програми повинні привести до того, щоб робоча сила найкращим чином відповідала наявним робочим місцям. Ця задача досягається програмою професійної підготовки, інформацією про робочі місця. Програми професійної підготовки забезпечують як підготовку на робочих місцях, так і в спеціальних навчальних закладах для безробітних, молоді, а також для робочих старших віків, чия професія виявилася застарілою.

Найскладніше боротися з циклічним безробіттям, для вирішення такої задачі найбільш ефективними є наступні заходи:

1) створення умов для росту попиту на товари. Оскільки попит на ринку праці – похідний і залежить від ситуації на ринках товарів і послуг, то зайнятість зростає, а безробіття впаде в тому випадку, якщо товарні ринки пред'являть більший попит і для його задоволення треба буде найняти додаткових працівників;

Способами збільшення попиту є:

- стимулювання росту експорту. Це може привести до росту обсягів виробництва і, відповідно, – зайнятості на них;
- підтримка і заохочення інвестицій у реконструкцію підприємства з метою підвищення конкурентоздатності продукції.

2) створення умов для скорочення пропозиції праці. Очевидно, що чим менше людей претендують на робочі місця, тим легше знайти роботу навіть при тому ж числі вільних робочих місць;

3) створення умов для росту самозайнятості. Зміст такого роду програм полягає в тому, що людям допомагають відкрити власну справу, щоб вони могли прогодувати себе і свою родину, навіть якщо їм не вдається знайти роботу по найму;

4) реалізація програм підтримки молодих працівників.

Для допомоги молоді можуть використовуватися різні методи:

- економічне стимулювання молодіжної зайнятості;
- створення спеціальних фірм, що пропонують роботу саме молоді;
- створення центрів навчання молодих людей тим професіям, шанси на зайнятість у яких найбільш високі.

Список програм скорочення безробіття можна продовжувати ще довго, проте всі ці програми не можуть цілком ліквідувати чи істотно скоротити циклічне безробіття. Такий результат досягається лише при загальному поліпшенні економічної ситуації в країні.

За сучасних умов здійснюється активне регулювання ринку робочої сили. Державне регулювання ринку робочої сили здійснюється за такими основними принципами:

1. Працевлаштування незайнятого населення та надання допомоги щодо підготовки та перепідготовки кадрів (біржі праці).

2. Соціальний захист потерпілих від безробіття людей (система допомоги).

3. Стимулювання формування гнучкого ринку праці. Правове забезпечення трудових відносин.

Методи державного забезпечення зайнятості:

Прямі методи:

- 1) законодавче регулювання умов найму та використання робочої сили (трудове законодавство);
- 2) стимулювання створення нових робочих місць та пропозиції робочої сили;
- 3) заходи щодо збереження та підвищення рівня зайнятості на підприємствах.

Напрямі методи:

- 1) державна фінансова політика (асигнування та субсидії);
- 2) монетарна політика (регулювання грошового обігу);
- 3) фіскальна політика (зміна податкових ставок);
- 4) виплати різних видів допомоги на випадок безробіття.

Принципи соціального захисту:

- Забезпечення системи ефективної зайнятості, підготовки та перекваліфікації кадрів, яка дозволяла б кожній людині знаходити застосування своїм особистим здібностям у відповідній сфері діяльності.
- Організація ефективної системи формування доходів, за якої рівень отримуваної винагороди безпосередньо визначається якістю і результатом роботи людини незалежно від галузі економіки, в якій вона працює.
- Макроекономічне регулювання процесу диференціації в доходах і особистому споживанні, в тому числі через реформу податкової системи.
- Створення сприятливих умов для професійної і соціальної мобільності населення. Система соціальної підтримки безробітних.
- Офіційне встановлення реального рівня прожиткового мінімуму в натуральній формі та регулярна його індексація у грошовій.
- Захист інтересів споживачів, пов'язаний із переходом від ринку продавців до ринку покупців [2, с. 286].

В Україні діє Закон „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, в якому визначено правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Важливим провідником державної політики на ринку праці є біржа праці. Згідно з законом України „Про зайнятість населення”, цей інститут інфраструктури ринку праці в Україні називається Державною службою зайнятості. Протягом 2011 року завдяки активній діяльності Державної служби зайнятості ситуація на ринку праці покращилася і рівень зареєстрованого безробіття знизився до 7,9% .

Таким чином, відносини щодо забезпечення зайнятості та працевлаштування регулюються: Законом України „Про зайнятість”, Законом України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, Конституцією України, а також трудовим законодавством, постановою Кабінету Міністрів України, а також соціально–

партнерськими угодами і колективними договорами. Важливу роль відіграють акти Міжнародної Організації Праці, які встановлюють міжнародні стандарти у сфері зайнятості та працевлаштування.

Загалом в Україні відсутня цілісна модель ринку праці, а політика зайнятості ґрунтується не на визначенні реальних масштабів безробіття, створенні передумов для його скорочення та розробки комплексної системи соціального страхування, а на концепції лише працевлаштування. У зв'язку з цим необхідно розробити стратегічну концепцію державної та регіональної політики зайнятості, яка б базувалась на реальній ціні товару „робоча сила” та довгостроковій програмі погодження макроекономічних і регіональних інтересів реформування економіки з урахуванням міжнародного досвіду стабілізації та відновлення динаміки її зростання [5, с. 183].

Висновки. Безробіття – це таке соціально–економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти роботу. Це такий стан ринку праці, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї.

Безробіття зумовлене комплексом причин. Західні економічні школи дотримуються різних поглядів щодо природи виникнення цього явища. Виділяють два різних макроекономічні підходи щодо сутності та причин безробіття: класичний та кейнсіанський. Класичний пояснює безробіття жорсткістю зарплати, негнучкістю цін і хибністю економічних передбачень. Кейнсіанське трактування ґрунтується на ідеї недостатності сукупного попиту. У розвинутій ринковій економіці економісти нині виділяють три основні причини безробіття: пошук роботи, негнучкість заробітної плати, недостатній сукупний попит.

Виділяють різноманітні форми безробіття, проте основними з них є:

- а) фрикційне;
- б) структурне;
- в) циклічне.

Важливим є показник рівня безробіття. Він відображає загальний стан економіки країни. У випадку, коли рівень безробіття перевищує природний, відбувається відхилення фактичного ВВП від потенційного (природного) ВВП, що міг би бути створений. Зв'язок між відхиленням рівня безробіття від природного та втратою ВВП відображений у законі Оукена.

В Україні дещо поліпшилась ситуація на ринку праці, порівняно з минулими роками. В I–му півріччі 2012 року зареєстрований рівень безробіття за даними МОП становив – 7,8%. Середній рівень безробіття у 25 країнах Європейського Союзу становить 8,8%.

Безробіття головним чином призводить до негативних соціально–економічних наслідків, зокрема: відставання фактичного рівня обсягу ВВП, недовикористання економічного потенціалу суспільства, втрата кваліфікації вивільнених робітників, підрив психічного здоров'я нації та ін. Якщо розглядати безробіття як позивне явище, то можна відмітити, що завдяки цьому явищу створюється певний резерв робочої сили, посилюються стимули до підприємництва, покращується дисципліна праці.

Проте безробіття завдає значних економічних збитків державі. З цього і випливає необхідність розробки шляхів та застосування методів подолання безробіття. Цим займається уряд країни та Державна служба зайнятості, розробляючи програми щодо покращення ситуації на ринку праці. Проте значне зниження безробіття та підвищення рівня зайнятості досягається лише при загальному поліпшенні економічної ситуації в країні.

Список використаної літератури

1. Базилевич В. Д. Макроекономіка : підруч. / [В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик] ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2004. – 851 с. (с. 332–339).
2. Базилевич В. Д. Макроекономіка : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К. : Атіка, 2002. – 368 с. (с. 272–289).
3. Економічна теорія / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2004. – 438 с. (с. 345–357).
4. Базилінська О. Я. Макроекономіка : навч. посіб. [для студентів вищих навч. закладів]. / О. Я. Базилінська. – К. : ЦНЛ, 2005. – 442 с. (с. 47–58).
5. Мельникова В. І. Макроекономіка : навч. посіб. / В. І. Мельникова, Н. І. Климова. – [2-е видання]. – К. : ВД „Професіонал”, 2005. – 400 с. (с. 174–190).
6. Мікроекономіка і макроекономіка : підруч. / За заг. ред. С. Будаговської. – К. : Основи, 1998. – 518 с. (с. 244–252).
7. Небава М. І. Теорія макроекономіки : навч. посіб. [для студентів вищих навч. закладів]. / М. І. Небава. – К. : Слово, 2003. – 536 с. (с. 89–102).
8. Панчишин С. Макроекономіка : навч. посіб. / С. Панчишин. – К. : Либідь, 2001. – 616 с. (с. 307–327).
9. Солонінко К. С. Макроекономіка : навч. посіб. / К. С. Солонінко. – К. : ЦУЛ, 2002. – 320 с. (с. 192–217).
10. Закон України „Про зайнятість населення” // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 14. – С. 170.
11. Закон України „Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 22. – С. 171.
12. Офіційний сайт Державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dcz.gov.ua : Про підсумки роботи державної служби зайнятості за 2001–2011 р. та основні завдання на 2012 р.
13. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
14. Яковенко Р. В. Боротьба з безробіттям як політика розширення місткості внутрішнього ринку / Р. В. Яковенко, О. С. Тертілова // *Materialy IX mezinarodni vedecko–prakticka konference [„Veda a vznik – 2012/2013”]*. (Прага, Чехія, 27 грудня 2012 р. – 5 січня 2013 р.). – Praha : Publishing House „Education and Science” s.r.o., 2012/2013. – Dil 15 : *Ekonomicke vedy*. – С. 40–42.